

**TƏHSİLDƏ MONİTORİNG VƏ QIYMƏTLƏNDİRMƏ
МОНИТОРИНГ И ОЦЕНИВАНИЕ В ОБРАЗОВАНИИ
MONITORING AND EVALUATION IN EDUCATION**

UOT 005.6.

Sevinc Yəhya qızı Quliyeva

Bakı Dövlət Universiteti

psixologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

<https://orcid.org/0000-0002-8594-3600>

E-mail: seva69aliyeva@mail.ru

[https://doi.org/10.69682/arti.2025.92\(2\).94-96](https://doi.org/10.69682/arti.2025.92(2).94-96)

**MÜASİR PSIXOLOJİ TƏDQİQATLARDA KOMPÜTER ƏSASLI
QIYMƏTLƏNDİRİLMƏLƏR APARILMASININ GÜCLÜ VƏ ZƏİF TƏRƏFLƏRİ**

Севиндж Яхья гызы Гулиева

доктор философии по психологии, доцент

Бакинского Государственного Университета

**СИЛЬНЫЕ И СЛАБЫЕ СТОРОНЫ КОМПЬЮТЕРНЫХ ОЦЕНИВАНИЙ В
СОВРЕМЕННЫХ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЯХ**

Sevinj Yahya Guliyeva

*doctor of philosophy in psychology, associate professor of department of Psychology
at Baku State University*

**STRENGTHS AND WEAKNESSES OF COMPUTER-BASED ASSESSMENTS IN
MODERN PSYCHOLOGICAL RESEARCH**

Xülasə. Kompüter əsaslı qiymətləndirmə testləri tərtibatçıları və eləcə də mütəxəssislər üçün böyük imkanlar yaratdı. Onlara riyazi prosedurlardan və o qədər mürəkkəb hesablamalardan istifadə edərək əvvəlki dövrlərdə istifadəsi həftələr və ya aylar çəkə psixometrik cəhətdən əsaslandırılmış testlər hazırlamağa imkan verdi. O, istifadəçiləri sınaq üçün yeni bir imkanlar yaratdı və əvvəllər tətbiq edilməmiş daxili qiymətləndirmə və şərh imkanları ilə xüsusi hazırlanmış testlərin qurulmasına imkan verdi. Bir çox test istifadəçiləri üçün kompüter əsaslı psixoloji ölçmə nümunələri böyük irəliləyişdir, belə ki, onlar testləri şəxsən idarə etməli və hətta analizdən əvvəl cavabları başqa formada yerləşdirməli idilər (əl ilə hesablama şablonu və ya digər cihazdan istifadə etməklə), nəticədə əldə edilən məlumatların qiymətləndirilməsi və şərh edilməsi kimi çox vaxt itkisinə səbəb olur. Məqalədə beynəlxalq ədəbiyyata istinadən müasir kompüter əsaslı ölçmə nümunələri təhlil edilmişdir.

Açar sözlər: *psixoloji qiymətləndirmə, kompüter əsaslı ölçmələr, testləşdirmə, müasir yanaşmalar, təhsil psixologiyası*

Аннотация. Компьютерные оценочные тесты создали большие возможности как для разработчиков, так и для профессионалов. Это позволило им разработать психометрически обоснованные тесты, использующие математические процедуры и вычисления настолько сложные, что в предыдущие эпохи на их выполнение ушли бы недели или месяцы. Это создало новые возможности для тестирования пользователей и позволило создавать индивидуальные тесты со встроенными возможностями оценки и комментирования, которые ранее не были реализованы. Для многих пользователей тестов компьютерные модели психологических измерений стали серьезным улучшением, поскольку им приходилось лично проводить тесты и даже вводить ответы в другой форме перед анализом (используя шаблон ручного расчета или другое устройство), что приводило к потере большого количества времени на оценку и интерпретацию полученных данных. В статье анализируются современные примеры компьютерных измерений со ссылкой на международную литературу.

Ключевые слова: *психологическое оценивание, компьютерные измерения, тестирование, современные подходы, педагогическая психология*

Abstract. Computerized assessment tests have created great opportunities for both developers and professionals. They have allowed them to develop psychometrically sound tests that use mathematical procedures and calculations so complex that in previous eras they would have taken weeks or months to complete. This has created new opportunities for user testing and has allowed the creation of custom tests with built-in rating and commenting capabilities that were not previously implemented. For many test users, computerized models of psychological measurements have become a significant improvement, since they had to personally conduct tests and even enter answers in another form before analysis (using a manual calculation template or other device), which resulted in a large loss of time on data assessment and interpretation. The article analyzes modern computerized models of mortality with reference to foreign literature.

Keywords: *psychological assessment, computerized measurements, testing, modern approaches, educational psychology*

Giriş. Kompüter əsaslı psixoloji qiymətləndirmə 40 il əvvəl yarandığı və tətbiq edildiyi vaxtdan çox inkişaf edib. Bir çox təcrübələrdə bəzi kompüter qiymətləndirməsindən və kompüter əsaslı şərhədən istifadə edilir və kompüter dəstəyi ilə test şərhə etik peşəkar fəaliyyət hesab edilir [1, s.331-332]. Kompüterləşdirilmiş metodların tətbiqi həm əhatə dairəsi, həm də dərinliyi baxımından genişlənməmişdir. Bununla belə, kompüter texnologiyası və psixoloji test şərhənin birləşməsi mükəmməl bir əlaqə qeydə alınmamışdır. Kompüterləşdirilmiş qiymətləndirmə üzrə keçmiş söylər mürəkkəb qərarlar qəbul etmək üçün kompüterlərin çevikliyindən və gücündən optimal istifadə etmək üçün kifayət qədər irəli getməmişdir. Kompüterləşdirilmiş tətbiqlər müəyyən dərəcədə mövcud psixoloji təcrübə və psixotexnologiya ilə məhdudlaşır. Bu günə qədər kompüter-insan qarşılıqlı əlaqəsi yazılı materialla məhdudlaşır və tənqidi qeyri-verbal işarələr (məsələn, nitq nümunələri, səs tonu və üz ifadələri) kimi potensial dəyərli məlumatları nəzərə almır. Tədqiqatlar kompüter tərəfindən idarə olunan testlərin kitabça ilə idarə olunan alətlərə mahiyyətcə ekvivalent olması fikrini dəstəkləyirdi [2, s.34]. İndiyə qədər aparılan tədqiqatlar belə qənaətə gəlir ki, kompüter tərəfindən yaradılan hesabatlar təcrübəli mütəxəssisləri əvəz etmək əvəzinə, klinik mühakimə üçün dəyərli əlavələr kimi nəzərdən keçirilməlidir. Bəzi məhdudiyyətlərə və yerinə yetirilməmiş ümidlərə baxmayaraq, kompüter əsaslı psixoloji qiymətləndirmə çox uğurlu bir cəhddir.

Ədəbiyyatın təhlili. Kompüter əsaslı test şərhə (CBTI) proqramları 1960-cı illərdən bəri psixoloji qiymətləndirmələrdə məlumatları şərh etmək üçün geniş istifadə olunan texnoloji alətlərdir [3, s.20]. Kompüter əsaslı proqramları klinik müsahibələr və ya problem reytingi kimi

çoxsaylı psixoloji testlər üçün istifadə olunur, lakin ən çox psixoloji və nevroloji eləcə də nevro-psixoloji qiymətləndirmələrdə tətbiq olunur. Tətbiq edilən bu proqramlar ya empirik, ya da klinik əsaslıdır [4, s. 55]. Empirik əsaslı proqramlar və qiymətləndirmə proqramları məlumatları şərh etmək üçün statistik təhlillərdən istifadə edir, kliniki əsaslı proqramlar və ya avtomatlaşdırılmış qiymətləndirmə proqramları isə ekspert klinik mütəxəssislərin məlumatlarına və tədqiqatlara əsaslanır. Kompüter əsaslı proqramlarda test-təkrar test etibarlılığında uğurlu olsa da, proqramların qiymətləndiricilər arası və daxili ardıcılığın etibarlılığını qiymətləndirmək qabiliyyəti ilə bağlı əsas narahatlıqlar və tənqidlər olmuşdur. Tədqiqatlar göstərir ki, bu proqramların etibarlılığı, fərdi proqramların müxtəlif hesabatlarına görə təsdiqlənməmişdir [5, s. 390] Proqramlar çox səmərəlidir, çünki vaxta qənaət edir, insan səhvlərini azaldır, qənaətcildir və obyektiv/etibarlıdır, lakin məhduddur ki, həmişə adekvat təlim keçmiş qiymətləndiricilər tərəfindən istifadə olunmur və ya bir çox məlumat mənbələri ilə inteqrasiya olunmur. Texnologiya müasir cəmiyyətimizi dəyişməyə davam etdikcə, kompüter əsaslı qiymətləndirmə proqramları öz proqram təminatını genişləndirmək və hətta proqramların metodologiyası ilə bağlı bəzi cari narahatlıqları aradan qaldırmaq imkanına malikdir [6, s. 10]. Bu proqramlar bu gün mövcud olan demək olar ki, hər bir şəxsiyyət qiymətləndirməsi üçün istifadə edilə bilər. Bu proqramların populyarlığına töhfə verə biləcək ənənəvi əl ilə qiymətləndirmələr və klinisist şərhələri ilə müqayisədə bir çox üstünlükləri var. Məsələn, bu proqramlar vaxta qənaət edir və insanların cavab verməsi və hesablama xətlərini aradan qaldırır. Bundan əlavə, kompüter əsaslı proqramlar tez-tez klinisist şərhəndən daha əhatəli-

dir, klinisist şərhindən daha etibarlıdır, sərfəli qiymətə malikdir və müştərilərə rəyi daha obyektivdir [7, s. 800]. Bu faydalara baxmayaraq, nəzərə alınmalı olan kompüter əsaslı proqramların əhəmiyyətli məhdudiyyətləri var. Məsələn, kompüter əsaslı proqramlar hesabatları elmi dəqiqliyə dair əsassız təəssürat yarada bilər və hesabatlar fərqli məlumat vermək üçün çox ümumi ola bilər. Bundan əlavə, kompüter əsaslı proqramlar klinik qiymətləndirmə və şərhə qarşı həddindən artıq şücaətli münasibəti təşviq edə bilər və onların kifayət qədər sui-istifadə potensialı yüksəkdir. Klinisyenlərə kompüter əsaslı proqramlarından istifadə etməzdən əvvəl özləri bir daha prosesi öyrənməli, kompüter tərəfindən yaradılan hesabatları doğru kimi kor-korana şərh etməmələri və ya bir çox məlumat mənbəyini integrasiya etmək üçün bir klinisist kimi öz məsuliyyətlərindən yayınmaq üçün kompüter əsaslı proqramlardan istifadə etməmələri barədə xəbərdarlıq edilir [8, s. 16; 9, s. 226, 10, s. 305].

Səhiyyə sistemimiz və bütövlükdə cəmiyyətimiz texnologiyadan getdikcə daha çox asılılaşdıqca, kompüter əsaslı proqram təminatının mövcudluğu və istifadəsinin də genişlənəcəyi qaçılmazdır [11, s. 36]. İnternetin kompüter əsaslı proqramlardan istifadə istifadəsinin po-

tensialı qəbul edilmişdir, baxmayaraq ki, bu üsulla əlaqəli potensial problemlər hələ tam başa düşülməmişdir və internet əsaslı proqramların istifadəsinin yayılmasından əvvəl həll ediləməli sualı daima mövcud olub. Bundan əlavə, kompüter-adaptiv testin tətbiqi, digər qiymətləndirmə sahələrində (yəni, qabiliyyət və qabiliyyət) uğurla tətbiq olunsada, şəxsiyyətin qiymətləndirilməsinə perspektivli, lakin hələ də araşdırılmamış əlavəni təmin edir. Nəhayət, kompüter əsaslı proqramlardan istifadə proqramlarının hazırlanmasında klinisyenlər və tədqiqatçılar arasında əməkdaşlıqdan başlayaraq, klinik və kompüter əsaslı proqnozlaşdırma metodlarının daha səmərəli integrasiyasına çağırış var.

Problemin aktuallığı. Müasir psixoloji tədqiqatlarda, eləcə də psixoloji xidmət sahəsində kompüter əsaslı testləşdirmə, süni intellekt imkanlarının tətbiq edilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Subyektiv xətaların, qərəzli yanaşma hallarının qarşısının alınması üçün bu sahənin inkişafı aktuallıq kəsb edir.

Problemin yeniliyi. kompüter əsaslı qiymətləndirmə xarici ədəbiyyatda və praktikada geniş istifadə edilir. Azərbaycan dilli ədəbiyyat nümunələrində isə problem ilk dəfə müqayisəli şəkildə araşdırılır.

Problemin praktik əhəmiyyəti. hazırlanmış məqalə tədqiqatçılar, tələbələr və bu sahədə çalışan mütəxəssislər üçün faydalı ola bilər.

Ədəbiyyat

1. Butcher, J. N., Perry, J. N., and Hahn, J. //Computers in clinical assessment: Historical developments, present status, and future challenges//. Journal of Clinical Psychology/-60(3)- 2004-p. 331-345.
2. Garb, H. N. //Computers will become increasingly important for psychological assessment: Not that there's anything wrong with that! //Psychological Assessment/ -2000-p. 31-39.
3. Lichtenberger, E. O. //Computer utilization and clinical judgment in psychological assessment reports// Journal of Clinical Psychology/ 62(1), 2006-p.19-32.
4. Snyder, D. K. //Computer-assisted judgment: Defining strengths and liabilities// Psychological Assessment/ 12(1),-2000,-p.52-60.
5. Moreland, K. L. //Computer-based test interpretations: Advice to the consumer// Applied Psychology: An International Review,/ 36, 1997,- p.385-399.
6. Butcher, J. N., Perry, J. N., & Atlis, M. M. //Validity and utility of computer-based interpretation. Psychological Assessment// -12, 2000,-p.6-18.
7. Adams, K. M., & Heaton, R. K. // Automated interpretation of the neuropsychological test data. Journal of Consulting and Clinical Psychology, 53,-1985,- p.790-802.
8. Matarazzo, J. D. //Computerized clinical psychological test interpretations: Unvalidated plus all mean and no sigma//. American Psychologist/-41,1986,-p.14-24.
9. Lanyon, R. I.//The validity of computer-based personality assessment products: Recommendations for the future// Computers in Human Behavior/, 3,1987,-p. 225-238.
10. Allard, G., Butler, J., Faust, D., & Shea, M. T. // Errors in hand scoring objective personality tests: The case of the Personality Diagnostic Questionnaire- Revised (PDQ-R). Professional Psychology: Research and Practice/, 26, 1995,-p.304-308.
11. Butcher, J. N. //How to use computer-based reports. In J. N. Butcher (Ed.), Clinical personality assessment: Practical approaches (2nd ed.). New York: Oxford University Press/2002-p.36

Redaksiyaya daxil olub: 17.03.2025.